

Közgazdasági Szemle, XLIX. évf., 2002. március (268–270. o.)

A Liberating Economic Journey: Post-Communist Transition. Essays in Honour of Ljubo Sirc

**Szerkesztette: Andrzej Brzeski–Jan Winiecki. Centre for Research
into Post-Communist Economics, London. 2000, 379 oldal**

Az esszék a posztkommunista országokban az utóbbi évtizedben végbement gazdasági átalakulást vizsgálják. A szerzők egyetértenek abban, hogy a változás 1989 előtt elkezdődött, viszont véleményük eltér a pontos időpont és a változás természetének meghatározását illetően. Krasznai Zoltán (a Magyar Köztársaság párizsi nagykövetségének tanácsosa) érvelése szerint, például, a rendszer bukásának magyarázata magában a szovjet típusú modernizációs kísérletben található. Jozé Mencinger (Ljubianai Egyetem) úgy véli, „a nyolcvanas évek vége felé vált világossá, hogy a hetven éve zajló kommunizmusépítés egy kitérő” (141. o.). Csaba László (Budapest, Közép-európai Egyetem) szerint a nyolcvanas évek közepére tehető a változás kezdetének az időpontja. A szerző a bukás forrásának a központi tervezést, a piacgazdaságtól való erőltetett elzárkózást és a nagyméretű iparosítást tartja. Véleménye szerint a különböző reformok, amelyeket a piacgazdasággal való cserekapcsolatok visszaállításának és a versenyképesség növelésének érdekében fogadtak el, mindaddig eredménytelenek voltak, amíg maga a rendszer fennállt. A reformtörekvéseket és az ezekkel kapcsolatos sajátos problémákat vizsgálva, Csaba László arra a következtetésre jut, hogy a reformtörekvések a rendszerváltoztatás nélküli korlátozott nyitás politikájának kudarcához vezettek. Ennek hatására növekedett a külföldi adósság mértéke és vált szükségessé tulajdonképpen maga a rendszerváltozás is.

Jan Winiecki (Frankfurt, Viadrina Európai Egyetem) cikke a rendszerváltás és következményeinek problémakörébe vezet. Az egyik következmény a termelés visszaesése és ennek társadalmi költségei. Azzal a feltételezéssel ellentétben, amely a termelés csökkenését a rendszerváltásból adódó gazdasági teljesítményhez kapcsolja, Winiecki úgy véli, hogy „a gazdasági tevékenység iránti keresletet befolyásoló rendszerspecifikus torzulások hatása jelentős mértékben csökkent” (43. o.). Következésképpen „a termelés mélyre zuhanása az ára a kommunista gazdasági rendszer torzított világától való eltávolodásnak” (44. o.). A szerző továbbá állítja, hogy a nyilvántartott ipari termelés csökkenés részben abból a változásból adódik, hogy megváltozott a termelt mennyiségek nyilvántartási módja. Ennek tisztázása feltétlenül szükséges az átmeneti periódus gazdasági folyamatainak megértéséhez és az átmeneti periódus előtti és utáni gazdasági teljesítmény összehasonlító elemzéséhez.

A változással járó jelentős anyagi áldozatok ellenére a vizsgált országok közül nem mind egyiknek sikerült visszaállítania a gazdasági rendszer egyensúlyát. Ezt gyakran azzal magyarázzák, hogy bizonyos országok – mint például Oroszország – atipikusak, és a máshol hatékony gazdaságpolitika ezekben megbukna. Silvana Malle (Párizs, OECD) cáfolja az orosz átmenet sikertelenségének ezt a fajta magyarázatát, megkülönböztetve az intézményi és a gazdaságpolitikai sikertelenséget. Véleménye szerint Oroszország kudarcot vallott annak a gazdaságpolitikai iránynak a követésében, amely más országokat a stabilizáció eléréséhez vezetett. Az instabilitás fő forrásaként „a monetáris és fiskális politika összeférhetetlenségét” jelöli meg. Az általa javasolt megoldás olyan strukturális reformok gyakorlatba ültetése, amelyek a jól működő piac intézményeinek megerősítéséhez vezetnek.

Annak elemzésében, hogy Oroszország miért választott más gazdaságpolitikát, mint Magyarország, Csaba László a két országban végbemenő történelmi átrendeződést helyezi a vizsgálódás középpontjába. A szerző rámutat a magyar és az orosz gazdasági teljesítmény szintbeli különbségeire, amelyek abból erednek, hogy a két ország, spontán módon ugyan, de

eltérő stratégiát alkalmazott az átmeneti periódusban. Úgy véli, a magyarázat, amely szerint a bukás az átmenet tudatos tervezésének eredménye, helytelen. Érvelése alapján az átmeneti folyamat sikerességének elengedhetetlen feltétele a minimálisan szükséges stabilizációs, liberalizációs, intézményfejlesztési és privatizációs (SLIP) intézkedések megtétele. A két ország közötti különbségek nyilvánvalók: Magyarországon a rendszer fokozatosan fejlődött, a konszenzus elveire alapozva, Oroszországban a konfliktusok az ellenséges felek megvásárlásával, illetve elpusztításával végződtek.

Ez a új intézményi közgazdaságtani megközelítés az országokon belüli tényezőkre hívja fel a figyelmet, és lehetőséget nyújt a történelmi-kulturális determinizmus elkerülésére a gazdasági teljesítmény különbségeinek magyarázata során. A szerző által azonosított befolyásoló tényezők magukban foglalják az intézmények pályafüggőségét, a földrajzi körülményeket, a politikai döntéseket és bizonyos külföldi támogatások lehetséges káros hatását.

Joze Mencinger Szlovénia esetét tárgyalva, a fokozatosság jótékony szerepét hangsúlyozza a gazdasági változás sikeres megvalósításának folyamatában. A szerző bemutatja azokat a politikai és társadalmi megszorításokat, amelyek szükségszerűeknek bizonyultak a változások megfelelő üteméhez. A privatizáció és a magántulajdon létrejötte a gazdasági elit politikai legitimitását növeli. Véleménye szerint a privatizáció problémája továbbra is „az átmenet legintrikálóbberkérdése” (146. o.). A privatizáció és a makrogazdaság stabilizálása meghatározó az átalakuló országok esetében. Ennek a két elemnek a figyelembevétele alapján a szerző úgy véli, hogy a megfelelő stratégia – fokozatosság vagy sokkterápia – kiválasztásához elengedhetetlen a nemzeti sajátosságok vizsgálata. A sikert önmagában egyik vagy másik stratégia alkalmazása sem garantálja. Mi több, fennáll a visszarendeződés veszélyének lehetősége, és „ennek kiábrándító következményei bizonyos országokban visszaránthatják a folyamatot a nem piaci és a nem demokratikus intézkedésekhez” (154. o.). A szerző arra a következtetésre jut, hogy Szlovénia esetében „a fokozatosság, a pragmatizmus és a kockázattól való idegenkedés a régi rendszer leépítése során megfelelő ötvözetet hozott létre a sikeres átmenethez” (161. o.).

Andrzej Brzeski (Davis, Kaliforniai Egyetem) egy pesszimistább álláspontot képvisel, kijelentve, hogy „elhamarkodott lenne csupán egy évtizedes posztkommunista periódusról bírálótakat hozni” (165. o.). Kétségeinek fő forrása azokból a különbségekből ered, amelyek az átmeneti folyamathoz társított célok elérésében a különböző országok esetében tapasztalhatók.

Maguk a feladatok is különbözőnek, és a kihívásokkal az egyes országok eltérő sikerrel küzdenek meg. A nem gazdasági tényezők, mint például értékek és magatartásformák, jogi hagyományok és kereskedelmi szokások, egyes országok helyzetét előmozdítják, másokét megnehezítik. A szerző szerint a posztkommunista országok utóbbi évtizedben elért sikereit nehéz értékelni a folyamat összetettsége miatt. A gazdaságtudomány még nem kielégítő módon elemezte azt a kérdést, hogy egyes országok hogyan jutottak előbbre másokhoz viszonyítva. A cikkben tárgyalt többi kérdés részben túlmutat a rendszerváltozás témakörén, és a tudatos társadalomátszabó tervezetek általánosító korlátaira utal.

Andrzej Bratkowski (Varsó, a lengyel jegybank alelnöke) és Jacek Rostowski (Budapest, Közép-európai Egyetem) azokat a külső tényezőket körvonalazzák, amelyek befolyásolták az alkalmazott stratégiákat. A legjelentősebb ezek közül az Európai Unió jelenléte. Az egyoldalú eurósodásban kifejezett csatlakozási mámor a legfejlettebb csatlakozni kívánó országok részéről bizonyos problémákat vet fel. A Gazdasági és Pénzügyi Unió (EMU) egyoldalú elfogadása a csatlakozni kívánó országok által kihát a többi átalakuló ország árstabilizációs elkötelezettségére. A szerzők véleménye szerint az európai uniós ellenállás egyoldalú elfogadása a csatlakozni kívánó országok részéről az EMU egy alapvető félreértésén alapszik. Vagyis a csatlakozási szándék nyilvánítása egyáltalán nem jelenti ezen országok csatlakozását a pénzügyi unióhoz. A szerzők ezért tévesnek ítélik meg azt az európai álláspontot, hogy a csatlakozni kívánó országoknak be kell tartaniuk a maastrichti inflációs kritériumot.

Szergej Vasziljev (A Carnegie Alapítvány moszkvai központjának tudományos igazgatója) nem tekinti sikertelennek az oroszországi átmenetet. Csaba Lászlóval ellentétben, úgy érvel, hogy az orosz posztkommunista gazdasági rendszer más, mint a többi ország gazdasági rend-

szere. A leírásos módszert alkalmazva, bemutatja az orosz gazdasági rendszer intézményes jellemzőinek sajátosságait. A szerző betekintést nyújt az intézményes struktúrákból adódó problémákba. Fellelhető a Malle-féle érvelés is, miszerint szükség van a monetáris és fiskális politika összeegyeztetésére.

Lal Deepak (Los Angeles, Kaliforniai Egyetem) azt vizsgálja, hogyan hat egymásra a kulturális önrendelkezés, a decentralizáció és a jólét növekedése egy olyan világban, amelyben a liberalizmus az uralkodó szempont. Ennek az összetett kérdésnek a megválaszolására a szerző több különböző lehetőséget vesz figyelembe. Vizsgálatának eredménye azzal az előnnyel jár, hogy globális perspektívát nyújt az – egész világra kiható – átmenet megértéséhez. Ebben a világban „a globalizáció kimondatlan gazdasági jólétet biztosít az emberiségnek” (275. o.). A szerző azonban arra a következtetésre jut, hogy a mód ahogyan a decentralizáció és a kulturális önrendelkezés a globalizációhoz kapcsolódik, a különböző régiók sajátosságaitól függ.

A második esszéjében Jan Winiecki a formális és az informális szabályok/intézmények szerepét elemzi a posztkommunista országokban, különös figyelmet fordítva azokra az esetekre, amikor azok konfliktusba kerülnek egymással. A szerző érvelése szerint az informális szabályok jelentős hatást gyakorolnak a változás formális szabályaira, ami kedvezőtlen a gazdasági teljesítményre. A rendszerváltozás elkerülhetetlenül jelentős átállási veszteségekkel járt. Ez a diszkontinuitás nemcsak a formális szabályok, hanem az informális szabályok terén is fennáll. A sokkterápia-fokozatosság közötti – a gyűjtemény minden esszéjében fellelhető – vitát illetően Winiecki a sokkterápiát jótékonynak tekinti a magas tranzakciós költségek csökkentése szempontjából. Arra is rámutat a szerző, hogy a gyors változás a szocializmus alatt felgyülemlett társadalmi tőkét fékezné, következésképpen megkönnyítené az új gazdaság gyakorlatba ültetését. Talán a legjelentősebb következtetés az, hogy az előző rendszerre jellemző informális szabályok hatásának megszűnése csökkenti a kapitalizmussal szembeni ellenállást is.

Ljubomir Madzar (Belgrádi Egyetem) esszéje a döntéshozók hitelességének sajátos szerepét elemzi az átmeneti időszakban. Jugoszlávia esetét vizsgálva, a szerző úgy látja, hogy a korábban bevetté vált normák már nem működnek. A rendszeren belüli elidegenedéshez vezető tényezők elemzése során a szerző arra a következtetésre jut, hogy a helyzet reménytelen. Szerinte a pénzügyi piac működésébe vetett hit visszaállításához szükség van részvételre, ami viszont pontosan a hitelesség hiánya miatt elképzelhetetlen. Ez az ördögi kör vezet el a szerzőt egy sötét jövőképhez. Egy kiutat azért lát, mégpedig azt, hogy az állami tulajdon privatizációja és a vállalkozóbarát környezet kialakítása által visszaállítható a hitelesség. Szerinte a gyors változás nyilvánvalóan az egyetlen mód az ördögi kör felszámolására. Következtetései hasonlítanak a Winiecki által javasolt szocialista társadalmi tőke csökkentésére vonatkozó állítására.

A kötet végéhez közeledve az olvasónak az az érzése, hogy az elmúlt évtizedben nem sikerült – legalábbis a fenntarthatóság szempontjából – nagy teljesítményeket elérniük az átmeneti periódusban lévő országoknak. Azoknak az országoknak a helyzete jobb, amelyeknek a kommunizmus ideje alatt is jobb volt. A fejlődési vonalban mutatkozó töréspontok és a kiválasztott stratégia egyaránt vezethetnek sikerhez vagy sikertelenséghez. Csaba László esszéjében olvashattuk, hogy Oroszország teljesítménye azért tér el a Magyarországtól, mert nem tette meg az átmeneti periódus bizonyos alaplépéseit. Jugoszlávia még inkább eltért ezektől, így Madzar szerint reménytelen helyzetbe került. Egy másik „csapda” a változás üteme. A sokkterápián, illetve a fokozatosságon alapuló változás egyes országokban működött, másokban nem. A gyűjteménynek egyik fő következtetése, hogy a különböző országok múltbeli hagyatéka fontos annak megértésében, hogy ezekben az országokban milyen politikai döntéseket hoznak, és ezek milyen arányban járnak sikerrel.

Pop Dániel